ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

1 апрел 1988-чи ил. № 14 (2305)

«ДӘЈИРМИ СТОЛ» СӨҺБӘТИ

Шәкилләрдә: (јухарыда) Тејмур Елчин, Чәмал Әһмәдов, Тофиг Маһмуд, Нәриман Сүләјманов, Аслан Кәмәрли. (Ашағыда) Ханымана Әлибәјли, Минаханым Нурулу, Һидајәт, Илјас Тапдыг вә Заһид Хәлил.

Фотолар С. Расиминдир.

УШАГ ӘДӘБИЈЈАТЫНЫН ПРОБЛЕМЛӘРИ

Азәрбајчан ушаг әдәбијјатынын проблемләринә һәср олунмуш «Дәјирми стол» сөһбәтиндә иштирак едирләр: Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назиринин мүавини, шаир Тејмур Елчин, профессор Чәмал Әһмәдов, «Пионер» журналынын баш редактору, јазычы Нәриман Сүләјманов, һәмин журналын мәс'ул катиби, шаир Аслан Кәмәрли, «Көјәрчин» журналынын баш редактору, шаир Тофиг Маһмуд, «Кәнчлик» нәшријјатынын баш редактору, шаир Һидајәт, шаирләр Ханымана Әлибәјли, Илјас Тапдыг, филолоқија елмләри намизәдләри, јазычы Заһид Хәлил, Минаханым Нурулу.

Т. Елчин — Бу күн, ичтимаи һәјатын бүтүн саһәләринә јенидәнгурманын тәләбләри мөвгејиндән јанашылдығы бир вахтда, шүбһәсиз, Азәрбајчан ушаг әдәбијјатынын проблемләри дә бу бахымдан шәрһ едилмәлидир. Дејиләси сөзүмүз чохдур, көрүләси ишимиз — даһа чох!

Әлбәттә, бугүнкү көрүшә биз тә'риф демәк үчүн топлашмамышыг, һәм дә сөјләнәчәк фикирләр кәрәк ушаг јазычыларынын килеј-күзары кими јох, бүтүнлүкдә әдәбијјатымызын үмуми гајғылары кими гәбул едилсин. Кәлин сөһбәтә ачыг е'тирафла башлајаг: ушаг әдәбијјатынын бугүнкү сәвијјәси бизи гане етмир, әдәбијјатымызын үмуми мәнзәрәсиндә онун јери солгун көрүнүр, даһа ачыг десәк, бурада бир саһибсизлик, сојуглуг, лагејдлик һисс олунур. Бу да ушаг әдәбијјатына мүнасибәтин сојуглуғундан ирәли кәлир. Әлбәттә, илк нөвбәдә Јазычылар Иттифагынын мүнасибәтини нәзәрдә тутурам, истәр Азәрбајчан, истәрсә дә ССРИ Јазычылар Иттифагынын. Мүнасибәт дедикдә мән, ән әввәл, ушаг әдәбијјатынын дәрин гајғыкешликлә тәһлили, елми-бәдии тәнгиди, кениш мүзакирә һаггында фикирләширәм, һәм дә Сабир демишкән, «ушагдыр ушағым» нәзәри илә јох, һеч бир күзәштә јол вермәдән, бөјүк әдәбијјатымызын кәләчәк охучуларыны тәрбијә едиб јетишдирән әдәбијјатын гајғысы илә. Совет әдәбијјатында буна Максим Горки гајғысы дејилиб. Тәәссүф ки, инди бу гајғы унудулуб, доғмалыг кедиб, јерини өкејлик тутуб.

Ушаг әдәбијјатынын әсл јарадычыларына халгын нәзәри илә бахаг. Бурда ики бөјүк әдиби — Абдулла Шаиги вә Корнеј Чуковскини мисал кәтирмәк истәрдим. А. Шаиг классик поезијамызын көркәмли нүмајәндәсидир, насирдир, драматургдур. Амма буну е'тираф етмәк кәрәкдир ки, Абдулла Шаиги бизә даһа чох севдирән, өлүмсүзләшдирән онун балачалар үчүн бөјүк мәһәббәтлә јаздығы «Тыг-тыг ханым»дыр, «Түлкү һәччә кедир» нағылыдыр. Корнеј Чуковски — көзәл алимдир, рус поезијасыны, Некрасов јарадычылығыны дәриндән тәдгиг едиб, бунун үчүн јүксәк мүкафатлар алыб. Лакин халгын үрәјиндә, чох-чох нәсилләрин јаддашында әвәзсиз ушаг шаири кими галыб, јашајыр вә јашајачагдыр. С. Ј. Маршак да онун кими.

Бу адлары чәкмәклә мән ики чәһәтә диггәтимизи чәлб етмәк истәјирәм: ән әввәл — исте'дад мәсәләсинә, сәнәткар мәс'улијјәтинә, икинчиси — халгын әсл ушаг әдәбијјатына, онун исте'дадлы јарадычыларына јүксәк гәдирғијмәт гојмасына.

Һәр ики чәһәтдән кәтүрдүкдә ушаг әдәбијјатында бир нагислик вар, — бу бизи чох чидди шәкилдә дүшүндүрмәлидир.

Н. Сүләјманов — Дүнјамызын, адамларымызын, һәјатымызын мән дејәрдим ки, елә бир иши јохдур ки, о, ушагла, ушаг һәјаты илә, онун бугүнкү илә, кәләчәји илә баглы олмасын. Бах, биз ев тикирик, билирик ки, онда ушагларымыз јашајачаглар. Биз јол чәкирик, билирик ки, бу јолла ушагларымыз кедәчәкләр. Көрпү салырыг, билирик ки, бу көрпүдән ушагларымыз кечәчәкләр. Тахыл әкирик, бағ салырыг, билирик ки, онун барындан ушагларымыз истифадә едәчәк. Ше'р дә гошуруг, һекајә дә јазырыг, билирик ки, ушагларымыз охујачаглар. Мән бура бөјүк әдәбијјаты да әлавә едирәм. Чүнки ону ушагларымыз бу күн охумасалар да, сабаһ мүтләг охујачаглар. Инсан һәјатынын әсл мә'насы, мәзмуну, дады-дузу ушаға нечә хидмәт етмәкдәдир, ушағы нечә бөјүтмәкдәдир. Ушаг мәтбуаты, ушаг әдәбијјаты бу саһәдә бөјүк рол ојнајыр. Истәр классик әдәбијјатымызда, истәрсә дә мүасир әдәбијјатымызда ушаглар үчүн јазылмыш, кәнч нәслин тә'лим-тәрбијәсиндә иштирак едән көзәл әсәрләр вар.

Ч. Әһмәдов — Классик ушаг әдәбијјатынын — М. Ә. Сабирин, А. Сәһһәтин, А. Шаигин ролуну хүсуси гејд етмәк лазымдыр, — ән јашары сәнәти, өрнәк олачаг сәнәти онлар јаратмышлар.

Н. Сүләјманов — Шүбһәсиз... Лакин бугүнкү ушаг, сизин дедијиниз кими, дүнәнки ушаг дејилдир. Һәјатла, заманла, бүтүн әтраф мүһитлә бәрабәр о да дәјишир, инкишаф едир. Бу дәјишмәдә, бу инкишафда, ачығыны дејәк ки, ушаг әдәбијјатымызын пассивлији һисс едилир. Һәјатын, заманын тәләбиндән асылы оларaг чох сүр'этлә дәјишән, инкишаф едән мүасир ушаға өз һәјатынын бәдии тәсвирини вермәк, онун јахшы, ишыглы чәһәтләрини кәстәрмәк, нәјин пис, нәјин јахшы олдуғуну баша салмаг лазымдыр.

Јенидәнгурма дөврүнүн тәләбләрини, һәм дә мүасир ушаг әдәбијјатында мөвчуд олан әсәрләрин кејфијјәтлилијини, дәјәрини нәзәрә алараг, мән бир мүһүм мәсәлә үзәриндә дә дајанмаг истәјирәм. Јәгин ки, јолдашларым мәнимлә разылашарлар ки, биз ушаглара һәјаты чох вахт биртәрәфли, һамар, манеәсиз, адамлары исә гүсурсуз тәсвир едирик. Адәтән биз ушаглара, нечә дејәрләр, «ширин шејләр» једиздирмәјә чалышырыг. Һалбуки јери кәләндә һәјатын чәтинликләриндән, мәнфиликләриндән дә данышмаг лазымдыр. Сәрхош атадан да, әлиәјри бир адамдан да сөһбәт ачмаг олар. Мәсәлә, әлбәттә, онун нечә верилмәсиндә, јазычы гајәсинин ајдынлығындадыр. Биз кәнч охучуја һәјатда ләјагәтсиз ишләрин, әмәлләрин инсаны нәјә, һараја апарыб чыхардығыны демәклә дүзкүнлүјүн, әдаләтин һарада, нәдә олдуғуну кәстәрмәлијик.

Өлкәмиздә демократијанын кенишләндији, дәринләшдији бир вахтда ашкарлыг шәраитиндә ушаг әдәбијјатынын бир мүһүм вәзифәси дә вар; бу да ушагларда индидән, кичик јашларындан сөзүнү демәк, өз мүлаһизәсини, фикрини сөјләмәк, әкәр бунун дүзкүнлүјүнә там инанырса үстүндә мөһкәм дајанмаг, сөзүндән гачмамаг, беләликлә әдаләт, һәгигәт уғрунда мүбариз олмаг һиссини тәрбијә етмәкдир.

Т. Елчин — Еләдир. Өлкәмиздә баш верән јениликләр, кәнч нәслин тәрбијәси проблемләри, пионер һәјаты, дүнја һадисәләринин кедиши вә бу кими чох вачиб мөвзулар ушаг әдәбијјатынын тә'сир даирәсиндән кәнарда галыр.

Халглар достлуғу, бејнәлмиләлчилик вә вәтәнпәрвәрлик тәрбијәси мөвзулары ишләнәркән тәәссүф ки, шүарчылыгдан гача билмәмишик. Бир сөзлә, һәјатдан ирәли кәлән, аиләни вә мәктәби нараһат едән чох мәсәләләрә ушаг әдәбијјатымыз биканә галыб. Мәсәлән, дәрсликләри кәтүрәк. Бу барәдә мәтбуатда тәнгиди фикирләр, мүлаһизәләр аз дејилмәјиб. Бәс нәтичәси? Дәрсликләрин үмуми сәвијјәси, полиграфик сәлигәси, мүасир билик-мә'лумат дәрәчәси, дилимизә, әдәбијјатымыза, халгын мүтәрәгги адәт вә ән'әнәләринә доғмалығы нечәдир? Еколожи тәрбијә мәсәләләрини кәтүрәк. Һаванын, чајын, көлүн, дәнизин чиркләнмәсинә, мешәләрин амансыз гырылмасына, чанлылар аләминә биканәлик, рәһмсизлик мәкәр ушаглыг илләриндә тә'лим-тәрбијә саһәсиндә јол верилмиш чидди сәһвләрин нәтичәси дејилми? Инди бу барәдә нә дүшүнүрүк, нә етмәк истәјирик? Бу суаллара мәһз биз чаваб вермәлијик, ушаг јазычылары. Һәм дә кечикмәдән, чидди, тә'сирли әсәрләримизлә. Јахшы олар ки, Јазычылар Иттифагынын нөвбәти пленумларындан бириндә Азәрбајчан ушаг әдәбијјатынын бугүнкү вәзијјәти вә јенидәнгурма илә әлагәдар вәзифәләри әтрафлы мүзакирә едилсин.

Ч. Әһмәдов — Ушаг әдәбијјатынын гүсурларындан бири, бәлкә дә биринчиси мөвзу мәһдудлуғудур. Кәнд һәјатындан, фәһлә әмәјиндән аз јазылыр. Техники тәрәггинин јаратдығы мө'чүзәләрә нәдәнсә лагејд бахылыр. Вахтилә ушагларымыз үчүн көзәл елми-фантастик әсәрләр јазан Е. Маһмудов, Н. Абдуллајев сон заманлар нәдәнсә бир гәдәр пассивлик кәстәрирләр.

И. Тапдыг — Мәнчә, ушаг әдәбијјатымыз мөвзу чәһәтдән касад дејил. Вачиб олан бүтүн мөвзуларда аз вә ја чох дәрәчәдә әсәр јазылмышдыр. Бу ишдә ушаг әдәбијјаты илә мүнтәзәм мәшғул оланларла јанашы һәрдән бир «Кәнчлик» нәшријјатында, ушаг журналларында чап олунмаг, јахуд нәвә хатиринә јазан мүхтәлиф сәвијјәли јазычыларын да хидмәти вардыр. Шүбһәсиз, бурада бир нөгсан дәрһал өзүнү кәстәрир, — тәсадүфдән-тәсадүфә ушаглар үчүн әлинә гәләм алан јазычылар чох заман дәфәләрлә ишләнмиш мөвзулары тәзәдән «шумлајырлар». Бурада тәзә мөвзудан данышмаға еһтијач галмыр. Бә'зән мүвәффәг олурлар, бә'зән дә әввәлчә јазылмышларын сәвијјәсинә дә чатмырлар. Ушаглар үчүн јарадычылыг просесини јашамадыгларындан онларын әсәрләри адәтән камил олмур. Мөвзу, мәзмун мараг доғурса белә, сәнәткарлыг, дил үслуб сарыдан һәмин әсәрләрин кәсири дәрһал көрүнүр. Јазычы өзүнү бу просесә һазырламадығына көрә онун әсәри ушағын јаш профилини тутмур, мусигичиләр демиш, мизраб харич вурур. «Јанлыш да нахышдыр» принсипи илә тәнгидчиләр бунун үстүндән ја кечир, ја да јазычынын башга мә'лум әсәрләринә, әдәбијјатдакы көркәмли јеринә көрә һәмин ушаг әсәрини дә тә'рифләјирләр. Мөвгеји зәиф, лакин һәмишә ушаг әдәбијјаты илә мәшғул олан јазычынын әсәри исә тамам диггәтдән кәнарда галыр. Ушаг јазычыларынын ады һеч јердә чәкилмир. Онлар гејри-чидди, «ушаг-мушаг» әсәри јазан јазычы кими нәзәрдә тутулурлар. Ушаг әдәбијјаты үчүн ајрылмыш мүкафат да һәр дәфә мүхтәлиф сәбәбләрлә үнваныны тапмыр.

А. Кәмәрли — Бөјүкләр үчүн јарадан әдәбијјатын охучулары мүәјјән һәјат тәчрүбәси газанан, бу вә ја дикәр мәсәлә барәдә өз фикри олан инсанлардыр. Онлар отуран кәминин сүканчысы, јә'ни бөјүкләр үчүн әдәбијјаты јарадан шаир вә јазычы өз гәһрәманларыны дүз истигамәтләндирә билмәсә дә (һәрчәнд мәним бу фикрим шәртидир), охучу буну өзү дәрк едир, мәсәләјә тәнгиди јанашыр. Ушаг јазычысы исә һеч заман сәһв етмәмәлидир. О, һәм јазычы, һәм педагог-тәрбијәчи, һәм дә тәдгигатчы-алим олмалыдыр. Һеч һәдәр дејил ки, Ленин мүкафаты лауреаты, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы С. Михалков ССРИ Педагожи ЕА-нын һәгиги, А. Алексин исә мүхбир үзвүдүр. Онлара бу јүксәк адлар ушагларын тәрбијәсиндә ојнадыглары бөјүк рола көрә верилмишдир. Үмумијјәтлә, мүасир рус әдәбијјатында ушаглар үчүн јазылан әсәрләрин камилләшмәсинә, тәблиғинә даһа чох фикир верилир. Јалныз ону демәк кифајәтдир ки, ушаг јазычыларындан үч-дөрд нәфәри Ленин мүкафатына лајиг көрүлүб. Бәс биздә вәзијјәт нечәдир? Һәр шејдән әввәл ону демәк лазымдыр ки, Азәрбајчан ушаг әдәбијјаты классик ән'әнәләр үзәриндә бој атыр. Бу әдәбијјатын Н. Сүләјманов, Т. Елчин, М. Күнәр, Х. Әлибәјли, Т. Мүтәллибов, Т. Маһмуд кими көркәмли нүмајәндәләри вар. Даһа кәнч нәслә мәнсуб јазычылардан Р. Јусифоғлу, Һ. Гасымлы, Т. Мирзә, М. Намаз, Ә. Әлиоғлу, Ә. Әлизадә, Намиг, А. Мирзә, Т. Аббасов вә башгаларыны кәстәрмәк олар. Лакин тәәссүф һисси илә јенә дә гејд етмәлијик ки, Үмумиттифаг контекстиндә кәтүрсәк, Азәрбајчан ушаг әдәбијјаты өзүнүн, бәлкә дә, бөһран дөврүнү кечирир.

Ушағы дүјмадан јахшы әсәр јазмаг олмаз. Бә'зи мүәллифләр исә ушаг дүнјасындан узаға дүшүбләр. Биз бә'зән ушағы, мәни бүтүн ушаглар бағышласынлар, ганмаз јеринә гојуруг. Онлара күлдән, чичәкдән, довшандан, түлкүдән башга һеч нә барәдә мә'лумат вермәк истәмирик. Бир шеји јаддан чыхардырыг ки, ушаглар һәр шеји баша дүшүр, бә'зән севиб-севилирләр дә. Биз исә онлары даим кичилтмәјә, даһа да ушаглашдырмаға чалышырыг. Ушаг дедикдә биз јалныз бағча ушагларыны нәзәрдә тутуруг. Сәмәд Вурғун јазырды ки, биз ушагла данышдығымыз заман инсанла данышдығымызы, ушаг үчүн јаздығымыз заман инсан үчүн јаздығымызы унутмамалыјыг. Биз исә онларын инсан олдуғуну унудуруг. Онлара ојунчаг кими јанашырыг.

Халгымызын тарихи кечмиши, милли гәһрәманларымыз барәдә, торпағымыз барәдә јазылан ушаг әсәрләри аздыр, мүасир ушаг әдәбијјатымызда роман жанры исә, демәк олар ки, јаддан чыхмышдыр.

З. Хәлил — Ушаг әдәбијјатымызын кечдији јола нәзәр салдыгда классик јазычыларымыздан сонра совет дөврүндә Сәмәд Вурғунун, Рәсул Рзанын, Мирварид Дилбазинин, Әһмәд Чәмилин бир сыра әсәрләринин бу күн дә ушаглар тәрәфиндән севилә-севилә охундуғуну көрүрүк.

Мүасир ушаг јазычыларындан Т. Елчинин адыны ајрыча гејд етмәк истәјирәм. Онун әсәрләри тәкчә бизим әдәбијјатымызын дејил, үмумән совет әдәбијјатынын ән јахшы нүмунәләри һесаб олуна биләр. М. Күнәр, Ф. Садыг, И. Тапдыг, Т. Маһмуд, М. Аслан, Е. Бахыш, А. Әлизадә, Ә. Әлиоғлу, Р. Јусифоғлу, М. Намаз вә башгаларынын ушаглар үчүн јаздыглары әсәрләрин мәзијјәтләри чохдур. Һ. Зијанын тәмсилләри јығчамлығы илә диггәти чәлб едир. Јахуд Н. Абдуллајевин «Балача Киберин мачәралары» повести һәгиги сәнәт әсәридир.

Кәнчләр үчүн јазылан әдәбијјат исә хүсусилә фәргләнир. Мәсәлән, Ә. Әјлислинин, Елчинин, М. Ибраһимбәјовун, Р. Ибраһимбәјлинин бир сыра әсәрләрини кәстәрмәк олар. Мүһарибәнин дәһшәтләрини балача Садығын хәјал дүнјасындан кечирән Ә. Әјлисли ејни заманда ушаг јазычысыдыр. Биздә нәдәнсә «ушаг әдәбијјаты» дејәндә «ушаг-мушаг әдәбијјаты» нәзәрдә тутулур. Чох заман примитив јазыларымызы, ушағы ушаг јеринә гојан, јалныз ад күнләриндән, ојунчаглардан бәһс едән јазыларымызы орталыға чыхарыб дејирик: будур бизим ушаг әдәбијјаты. Мәкәр ушаглыгла кәнчлијин сәрһәдиндә баш верән психоложи әһвалы әкс етдирән «Өтән илин сон кечәси», «Ушаглығын сон кечәси», «Валададашын илк мәһәббәти», «Күллү палтар мөвсүмү» вә с. кими әсәрләримиз ушаг вә кәнчләр әдәбијјатынын ән көзәл нүмунәләри дејилми? Әкәр адларыны чәкдијим әсәрләри бу әдәбијјатын нүмунәси һесаб етсәк вә бу сијаһыја Б. Ваһабзадәнин, Н. Хәзринин, Н. Һәсәнзадәнин, Ә. Кәримин, Ф. Гочанын, Ч. Әлиоғлунун бир сыра ше'рләрини дә әлавә етсәк, онда бу күн ушаг әдәбијјаты ады илә балаларымыза тәгдим олунан чох-чох әсәрләрин примитивлији вә ибтидаилији көрүнәр вә јәгин ки, мәтбуатымыз һәмин јазылары кениш-болуна чап етмәз.

М. Нурулу — Мәнә елә кәлир ки, ушаг әдәбијјатынын дили дә бу күн мүхтәлиф мүбаһисәләрин, мүзакирәләрин објекти олмалыдыр. Ушагла «онун өз дилиндә» данышмаг лазымдыр. Әкс һалда онда милли руһ, вәтәнпәрвәрлик, мәрдлик тәрбијә етмәк мүмкүн дејил. Шәһријарын «Һејдәр бабаја салам» әсәрини хатырлајаг. Бу әсәри ушаглар үчүн ишләјиб дөнә-дөнә нәшр етмәк фајдалы оларды. Әсәрин дили булаг сују кими дурудур, етнографик деталларла зәнкиндир.

Кичик јашларындан дил-үслуб зөвгү формалаша билмәјән адамы сонрадан бу истигамәтдә тәрбијә етмәк чәтиндир. Һалбуки бу саһәдә рол ојнамалы олан бир сыра ушаг әдәбијјаты нүмунәләринин дили олдугча јоручу, сөнүк вә јекнәсәкдир.

Ч. Әһмәдов — Классик ушаг әдәбијјаты ән'әнәләримизин өјрәнилмәсиндә вә тәблиғиндә дә чидди гүсурлар вардыр. М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, С. С. Ахундов, А. Шаиг, һабелә М. Дилбази, М. Сејидзадә, М. Рзагулузадәнин јарадычылығы һаггында елми-күтләви әсәрләрә ушагларын бөјүк еһтијачы вар. Доғрудур, сон заманлар Г. Намазов ушаг әдәбијјатындан дәрслик чап етдирмиш, З. Хәлилин Азәрбајчан ушаг әдәбијјатына һәср етдији китабы Москвада нәшр олунмушдур. Әввәла, бу, аздыр, икинчиси исә З. Хәлилин һәмин китабында ушаг әдәбијјатына дахили олмајан јазычыларын әсәрләринә даһа кениш јер верилир. Ушаг мүталиәси илә ушаг әдәбијјаты нүмунәләри бир-биринә гарышыр. Ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә һәср олунмуш әсәрләр кеч-кеч, өзү дә чох чәтинликлә нәшр олунур.

Ушаг китабларынын чох заман зөвгсүз чап едилмәси балача охучулары разы сала билмәз, онларын естетик тәрбијәсиндә тә'сирли рол ојнаја билмәз.

Әкәр биз истәјириксә ушаг әдәбијјатымыз саһәсиндә бөјүк чанланма јарадаг, бу заман «Ушаг әдәбијјаты» адлы хүсуси бир журналын нәшринә наил олмалыјыг.

Н. Сүләјманов — Мүасир ушаг әдәбијјатымызын тәдгиги, һәгигәтән, сон илләр хејли чанланмышдыр. Ч. Әһмәдовун, Г. Намазовун, З. Хәлилин әмәјини гејд етмәк истәјирәм.

З. Хәлилин «Детская литература» нәшријјаты тәрәфиндән бурахылмыш «Азәрбајчан ушаг әдәбијјаты» китабы, әлбәттә, бу саһәдә јахшы һадисәдир. Лакин китаб нөгсансыз дејилдир. Әсас нөгсаны исә онун ичмал характери дашымасында вә һеч бир еһтијач олмадан чохлу адларла долдурулмасындадыр. Бугүнкү ушаг әдәбијјатынын проблем мәсәләләри, кәләчәк инкишаф истигамәтләри күнүн тәләбләри бахымындан тәһлил едилмәли иди.

И. Тапдыг — Мәнчә, индијә гәдәр ушаг әдәбијјатынын тәдгиги илә тәсадүфдән-тәсадүфә мәшғул олунуб.

Бүтүн өмрүнү, гәләмини ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә һәср едәчәк тәдгигатчыја, дәрин биликли, зөвглү тәдгигатчыја еһтијач дујулур. Јоручу ичмаллар, «бунун адыны чәкмәсәм, мәндән күсәр», «бунун адыны јазмасам, инчијәр» принсипи илә тәдгигат апармаг ушаг әдәбијјатынын инкишафына әслиндә мане олур. Дүздүр, ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә даир бир нечә марагли материал охумушам. Лакин булар чох аздыр. Ушаг әдәбијјатынын тәдгиги кимисә чөрәк агачына чеврилмәмәлидир.

А. Кәмәрли — Әлбәттә, биздә ушаг әдәбијјатынын тарихи, мүасир вәзијјәти илә әлагәдар тәдгигатлар вар, буну инкар етмәк дүзкүн дејил. Тәнгиди јазылар исә демәк олар ки, јохдур. Дүздүр, дөври мәтбуатда мүәјјән ресензијалар дәрч едилир, әсаслы тәһлил исә мүшаһидә едилмир. Мәсәлән, мүасир ушаг нәсримизин көркәмли нүмајәндәләриндән олан Н. Сүләјмановун әсәрләри һаггында индијә гәдәр ва-чох диггәти чәлб едән бир мәгалә јазылмамышдыр. «Өмрүн ики лајиһәси» китабы барәдә дә тәнгид өз сөзүнү демәди. Һалбуки бу, вачиб иди. Китаб да имкан верирди. Јахуд башга бир мисал. Т. Елчин вә Х. Әлибәјли мүасир ушаг ше'римизин ән көзәл нүмунәләрини вердикләри һалда, һәмин әсәрләр тәнгидин диггәтини лазыми сәвијјәдә чәлб етмәмишдир. Сәбәби одур ки, биздә ушаг әдәбијјаты саһәсиндә ихтисаслашан тәнгидчи, демәк олар ки, јохдур.

Х. Әлибәјли — Мән дә бу фикирлә разыјам ки, биздә ушаг әдәбијјатынын тәдгиги, тәблиғи чидди шәкилдә мө'тәбәр мүзакирәләрин објекти олмалыдыр. Елә индики сөһбәтимиздән көрүндү ки, ушаг әдәбијјатымызын проблемләри илә баглы биткин, системли, елми-тәнгиди бахыш јохдур. Ч. Әһмәдовун чыхышындан да мә'лум олду. Бу да, әлбәттә, нәтичә е'тибары илә ушаг әдәбијјатымызын кејфијјәтинә тә'сир едир.

Ушагларымыз биздән јахшы әсәрләр көзләјир, јахшы әсәрләр јазмалыјыг...

А. Кәмәрли — Ушаг китабларынын сајы дөнмәдән артыр, сизин дедијиниз кими, јахшы әсәрләр исә надир һалларда көрүнүр. Дөври мәтбуатда чап олунмајан мүәллифин китабыны көрәндә тәәччүбләнирсән. Ушаг китабларына рә'ји әсасән ушаг әдәбијјаты илә мәшғул олмајанлар јазырлар. Нәјә көрә бу чүр китабларын рә'јчиләри сырасында Т. Елчини, Н. Сүләјмановy, Т. Мүтәллибову, М. Күнәри, Т. Маһмуду, М. Асланы вә башгаларыны көрмүрүк?

Азәрбајчан ушаг әдәбијјатынын тәдгиги саһәсиндә Елчинин, Ч. Әһмәдовун, Г. Намазовун хидмәтләри вар. З. Хәлилин кечән ил Москвада чап етдирдији «Азәрбајчан ушаг әдәбијјаты» адлы китабынын мәзијјәтләри илә јанашы, мәним фикримчә, чатышмајан чәһәтләри, полемик јерләри дә вар. Бу китаб Үмумиттифаг охучусуна Азәрбајчан ушаг әдәбијјатындан, онун тәшәккүлүндән вә бугүнкү вәзијјәтиндән чох, үмумијјәтлә Азәрбајчан јазычылары барәдә мә'лумат верир. Мәһсәти Кәнчәви илә башлајыб Телман Гарабағлы илә гуртарыр. Јүздән чох јазычы әһатә олунур. Һалбуки танынмыш ушаг јазычымыз Х. Әлибәјли һаггында анчаг бу сөзләр јазылыб ки, 1920-чи илдә анадан олуб, пешәси һәкимдир, филан китаблары чап олунуб, вәссалам, бирчә чүмлә. Демәк олар ки, ушаг јазычыларынын чоху һаггында буна бәнзәр мә'лумат верилиб. Әвәзиндә исә ушаг әдәбијјаты илә, демәк олар ки, әлагәси олмајан јазычылара хејли јер ајрылыб. Онларын һәрәси бир-ики ушаг ше'ри вә ја һекајәси јазсалар да, һеч бири өз дүшүнчә тәрзи, мөвзу даирәси вә мөвзунун ифадә тәрзи илә ушаг јазычысы дејилләр. Мүасир әдәбијјатымызын көркәмли нүмајәндәләри Б. Ваһабзадәнин, Р. Рзанын, Т. Бајрамын, Ф. Гочанын, М. Исмајылын, Р. Зәканын, Ә. Салаһзадәнин, С. Рүстәмханлынын, Ч. Әлиоғлунун вә башгаларынын ушаг шаири кими тәләмә верилмәси нә дәрәчәдә доғрудур? Көркәмли шаиримиз Нәби Хәзринин «Күнәшин бачысы» поемасыны ушаг әдәбијјатынын факты һесаб едилмәсин, Н. Сүләјмановун «Лалә» һекајәсиндә А. Платоновун тә'сиринин ахтарылмасы гејри-дәгигдир.

Ч. Әһмәдов — Ушаг әдәбијјатынын нәшри мәсәләси һәлл олунмајынча биз ушаг әдәбијјатымызын вәзијјәти барәдә мүсбәт фикир деја билмәјәчәјик. Мәсәлән, «Кәнчлик» нәшријјаты һәр шејдән әввәл өз гүввәләрини ушаглар үчүн, кәнчләр үчүн әдәбијјатын нәшри илә бирләшдирмәлидир.

Һидајәт — Бу јахынларда «Коммунист» гәзетиндә мәним «Сөһбәт јени нәсилдән кедир» адлы гејдләрим чап олунуб. Дедијим одур ки, мәтбуат ушаг әдәбијјатынын проблемләрини објектив истигамәтдә тез-тез мүзакирә етмәлидир. Бугүнкү «Дәјирми стол» сөһбәти дә белә бир еһтијачын нәтичәсидир.

Мәним бугүнкү ушаг әдәбијјатымызын вәзијјәти, тәдгиги, нәшри барәдә фикирләрим хатырлатдығым мәгаләдә әксини тапдығына көрә анчаг бир мәсәләни гејд етмәк истәјирәм. Биз чалышмалыјыг ки, ушаглар, еләчә дә јенијетмәләр үчүн јалныз јүксәк идеја-бәдии сәвијјәли әсәрләр чап едәк. Кимә күзәштә кедириксә, кимисә зәиф әсәрини чап едириксә, бу, бөјүмәкдә олан нәслин естетик зөвгүнүн, шәхсијјәтинин формалашмасында, тәләбиндә мәнфи рол ојнајыр, — күнаһкар олуруг.

Ушаг әдәбијјатымызын кејфијјәтини јүксәлтмәк тәкчә наширләрин дејил, һамымызын ишидир.

Т. Маһмуд — Азәрбајчан ушаг вә кәнчләр әдәбијјатынын бир сыра јахшы нүмунәләри вар. Бу әсәрләр тәкчә Москвада јох, гардаш республикаларда да чап олунур. Мәсәлән, С. Вәлијевин «Шор чүллүтү» повести бир нечә дәфә Москвада, еләчә дә башга гардаш халгларын дилләриндә чап едилмишдир. Һәмчинин И. Тапдыгын, Һ. Зијанын, Т. Мүтәллибовун ушаг китаблары башга республикаларда чапдан чыхмышдыр. Мәнчә, булар наилијјәтдир. Јахуд З. Хәлилин Москвада јенинчә нәшр олунмуш китабыны хатырлајаг.

Ушаг әдәбијјаты саһәсиндә чалышан чаванлардан Р. Јусифоғлунун, А. Әлизадәнин, Ә. Әлиоғлунун, Т. Мирзәнин, Г. Исазадәнин ше'рләри дә нәзәр-диггәти чәлб едир. Јахшы ше'рләримиз, һекајәләримиз чохдур. Һамысыны садаламаға еһтијач көрмүрәм. Одур ки, Азәрбајчан ушаг вә кәнчләр әдәбијјаты о гәдәр дә ачыначаглы, һалынаџаныласы вәзијјәтдә дејил. Садәчә олараг, бу әдәбијјата бөјүк гајғы лазымдыр, диггәт лазымдыр. Даһа да инкишафы үчүн имканлар лазымдыр. Бунунла әлагәдар бир сыра мүһүм тәдбирләр кечирмәјә еһтијач дујулур.

Х. Әлибәјли — Бә'зән белә тәдбирләр кечирилир. Амма ушаг јазычылары бураја дә'вәт едилмир.

Т. Маһмуд — О ки галды ушаг әдәбијјатынын тәблиғи мәсәләсинә, бурада вәзијјәт о гәдәр дә јахшы дејил. Ушаг китабларымыз барәдә нә вахт санбаллы мәгаләләр, ресензијалар јазылыб. Мәсәлән, бу јығынчагда иштирак едән Чәмал мүәллимин дә һансыса бир ушаг китабымыз барәдә дәрин тәһлил верән мәгаләси, демәк олар ки, јохдур. Үмуми шејләрдән бәһс едилир, боғаздан јухары тә'риф јазылыр, тәһлил исә көрүнмүр. Москвада һәр ил ушаг вә кәнчләр әдәбијјаты саһәсиндә чалышан кәнч тәнгидчиләрин мүшавирәси кечирилир. Биздән дә ики нәфәр мүтәхәссис истәјирләр. Инанын ки, чәтинлик чәкирик. Белә мүшавирәнин кечирилмәси бу ил дә нәзәрдә тутулуб. Кими көндәрәчәјимиз фикри бизи индидән нараһат едир. Көрәсән Низами адына Әдәбијјат Институтунда, јахуд Азәрбајчан педагожи институтларынын бириндә ушаг вә кәнчләр әдәбијјаты үзрә мүтәхәссис јетишдирмәк мүмкүн дејилми?

Чап олунан әдәбијјаты мүнтәзәм олараг сафчүрүк етмәдән уғурлар газанмаг олмаз. Ушаг әдәбијјатынын орбитинә тәсадүфи адамлар чох доланырлар, һәтта китаблар да чап етдирмәјә наил олурлар. Бәс онларын гаршысыны ким алачагдыр? Әкәр белә тәнгид олмаса, һеч ким.

З. Хәлил — Мәсәлә беләдир ки, Азәрбајчанда ушаг әдәбијјаты илә баглы докторлуг вә намизәдлик диссертасијалары јазылмыш, монографијалар, дәрслик вә дәрс вәсаити јаранмышдыр. Лакин ушаг әдәбијјатынын тәрбијәви ролу чох заман онун сәнәткарлыг чәһәтләриндән кәнарда тәдгиг едилир. Еләчә дә бир сыра һалларда биз бу әдәбијјаты образлы тәфәккүрүн мәһсулундан чох, педагожи материал кими араштырырыг. Ушаг әдәбијјатымызын проблемләри мәһдуд мәһәлли һадисә кими јох, кениш контекстдә өјрәнилмәлидир. Астрид Линдгрен, Чанни Родари, Редјард Киплинг, Һанс Христиан Андерсен, Алан Милн, Марк Твен, Ернест Сетон Томпсон, Грим гардашлары, Гофман, Шарл Перро вә башга сәнәткарларын ушаг әдәбијјаты саһәсиндәки ишләри тәдгиг едилмәли, мүгајисәләр апарылмалыдыр.

Т. Елчин — Бир мәсәләјә дә тохунмаг истәрдим: республикамызда јашајыб-јарадан ушаг јазычыларынын ичтимаи фәаллығы мәсәләсинә. Јенидәнгурма просеси башгаларындан даһа чох сөз сәнәтинин јарадычыларыны мејдана чәкиб. Чәмијјәтимизин јенидәнгурмасында, јығылыб галмыш проблемләрин чәсарәтлә гојулуб һәлл едилмәсиндә бир сыра габагчыл совет јазычыларынын фәаллығы көз габағындадыр. Бунларын сырасында А. Лиханову, М. Алексини хүсуси гејд етмәк истәјирәм. В. И. Ленин адына Совет Ушаг Фондунун јарадылмасында, ушаг китабханалары проблеминә дөвләт әһәмијјәти верилмәсиндә, кәнч нәслин тәрбијәси илә баглы бир чох мәсәләләрә ичтимаијјәтин диггәтини чәлб етмәкдә һәмин јазычыларын ролу бөјүкдүр. Тәәссүф ки, республикада ушагларын вә јенијетмәләрин тә'лим вә тәрбијәси илә, аилә вә мәктәб һәјаты илә әлагәли чидди мүасир проблемләрин һәллинә јазычыларымызын мүдахиләси зәифдир, хүсусән ушаг јазычыларынын һеч сәсләри дә чыхмыр, нәдәнсә чәкинирләр. Сосиал әдаләтсизлик һалларына гаршы онларын мүбаризәси һисс едилмир. Мән бу мүлаһизәләри өз үнванымыза, өзүнтәнгид гајдасы илә дејирәм.

Јазычылар Иттифагынын ушаг әдәбијјаты бөлмәси кәрәк јахшы тәшкилатчы олсун, өз ишинә тәләбкарлығы артырсын.

Һидајәт — Ушаг китаблары јалныз нәшријјатлар, китаб тичарәти тәшкилатлары, мүвафиг реклам идарәләри тәрәфиндән дејил, һәр мүәссисәдә, һәр мәктәбдә, һәр бағчада, нәһајәт, һәр аиләдә тәблиғ олунмалыдыр. Һәр бир валидејн өз ушағына јарашыглы палтар, даддлы мејвә, ширнијјат, ојунчаглар алдығы кими, тәзә китаблар алмағы да унутмамалыдыр. Китаб көрпәликдән ушағын һәјатынын ајрылмаз һиссәсинә чеврилмәлидир.

«Кәнчлик» нәшријјатынын чап етдији әлли чилдлик «Дүнја ушаг әдәбијјаты китабханасы» гызларымызын чеһизи ола биләр. Онлар ушагларыны бу китабларла тәрбијә едә биләрләр.

И. Тапдыг — Мән дә елә фикирләширәм ки, ушаг әдәбијјатымызын ән јаралы јери онун нәшри, тәблиғи илә баглыдыр. Һалбуки биздә нәинки ушаглар, һәтта бә'зән мүәллимләр, тәрбијәчиләр өзләри белә ушаг әдәбијјаты илә таныш олмурлар. Валидејнләримиз ушаг әсәрләринә гаршы биканәдирләр.

Мән бир ушаг јазычысы кими дејә биләрәм ки, ушаглар үчүн јаздығым әсәрләр әсасән вахтында чап олунур. Бу чәһәтдән шикајәтләнмәјә һаггым јохдур. Лакин тәртибат чәһәтдән һәмишә наразы олмушам.

Һидајәт — Јери кәлмишкән бир мәсәләни дә гејд етмәк истәрдим. Бу елә ушаг әдәбијјатына, онун нәшринә, тәблиғинә мүнасибәти ифадә едир. Јазычылар Иттифагы өз пленумларында ушаг әдәбијјаты мәсәләсини ахырынчы дәфә нә вахт мүзакирә едиб? Азы дөрд ил бундан габаг. Она һеч мүзакирә дә демәк олмазды. Сәтһи чыхышлар, «дәјмә хатиринә, инчијәр» әһвал-руһијјәси... Иттифагын ушаг әдәбијјаты шурасынын тәркибинә «Кәнчлик» нәшријјатынын әмәкдашларындан бирчә нәфәр дә дахил едилмәјиб. Үмумијјәтлә, бу шура нә илә мәшғулдур? Һәрдән «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетинин сәһифәләриндә гыса информасијалар охујуруг, вәссалам... Бу информасијаларын чоху јазычыларын өз охучулары илә көрүшләри, јубилеј тәдбирләри һаггындадыр. Бәс мүасир ушаг әдәбијјатынын проблемләри илә һансы шура мәшғул олмалыдыр?

З. Хәлил — Мәнчә, ушаг әдәбијјатымызын тәблиғи биринчи нөвбәдә мәктәблә бағлыдыр. Лакин тәәссүф ки, ибтидаи синиф мүәллимләринин чоху бу чәһәти өз фәалијјәтләриндә нәтичә нәзәрә алмырлар. 40 мин тиражла чыхан китаб илләрлә мағазаларда галыр. Һәтта дүнја классикасынын ән көзәл нүмунәләри белә лазым олан сәвијјәдә охунмур. Мәктәбә китаб мағазаларынын, охучу илә јазычынын әлагәси зәифдир. Биз мәктәбә јалныз ше'р охумаға, ја да јазачағымыз әсәрләрдән данышмаға кедирик. Көрүшләр әввәлчәдән планлашдырылмыр, комплекс характер дашымыр.

Ушагларын тәрбијәси илә мәшғул олан бөјүк вә мүрәккәб механизмин ән мүһүм һиссәчији онун ән тә'сирли васитәләриндән бири әдәбијјатдыр. Халг ушаг әдәбијјатынын гајғысына галмаг, ушаг чәмијјәтин тәрбијәси просесиндә фәал иштирак етмәк имканы газаныр. Јапонијанын Осаки шәһәриндә Бејнәлхалг Ушаг Әдәбијјаты Институту, АФР-дә Ушаг вә Кәнчләр Әдәбијјатынын Тәдгиги Институту, Бејнәлхалг Ушаг Китабханасы фәалијјәт кәстәрир. Бу мүәссисәләр фашизм әлејһинә мүбаризә апарырлар.

Т. Маһмуд — Мәнә елә кәлир ки, јазычыларын мәктәблә әлагәси ушаг әдәбијјатынын тәблиғиндә хүсуси кәмәк етмәлидир. Литванын Клајпеда шәһәриндә ССРИ Дөвләт Нәшркомунун мүшавирәси заманы јазычылары мәктәбләрдә әдәбијјат дәрсләриндә иштирак етмәјә дә'вәт етдиләр. Бурада әмин олдум ки, јазычылар мәктәблиләрдә нечә бөјүк һәвәс, нечә бөјүк мәһәббәт ојада билирләр. Бир дәфә биринчи синифдә бир дәрси мүәллимәнин јеринә мән кечдим. Бунун нечә еффект вердијини сөзлә ифадә етмәкдә ачизәм. Макаренко вә Сухомлински педагот идиләр, онларын тә'лим-тәрбијә илә әлагәдар ишләри һәр икисинин әдәбијјата кәтирди вә јахшы бәдии әсәрләрин мејдана чыхмасына сәбәб олду.

Ушаг јазычыларымызын мәктәбләрлә әлагәси мәсәләси чидди гојулмалыдыр. Лап әввәлләр мәктәбләри һамилијә кәтүрмүшдүк. Һәр јазычы бир мәктәбә аид сахлајырды. Мәсәлән, мән Октјабр рајонундакы 176 нөмрәли мәктәбә тәһким едилмишдим. Көрүнүр, бу һамилик мәсәләсини јенидән бәрпа етмәјә еһтијач вардыр.

Т. Елчин — «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзети редаксијасынын ушаг әдәбијјатына һәср етдији «дәјирми стол» тәдбирә лајиг тәшәббүсдүр. Арзу олунур ки, көркәмли елм вә сәнәт адамларынын, мүдрик педагогларын вә тәрбијәчиләрин, гајғыкеш ата-аналарын, фәал пионер вә комсомол ичмиләринин иштиракы илә республикамызда ушаг театрынын, ушаг киносунун инкишаф проблемләри, кәнч нәслин вәтәнпәрвәрлик тәрбијәсиндә тәсвири сәнәтин ролу вә перспективләри, мәариф вә мәдәнијјәт органларынын, нәшријјатларын, телевизија вә радионун, дикәр информасија васитәләринин бу саһәдә фәалијјәтинин тә'сир кәстәрә биләчәк шәкилдә, вахташыры мүзакирә едилсин. Јәгиндир ки, һәмин мәсәләләрә әдәбијјатымыздан, онун јарадычыларындан ајры, тәчрид олунмуш һалда бахыла билмәз.

РЕДАКСИЈАДАН: Сөһбәтдән көрүндүјү кими, биз — јазычыларымыз да, наширләримиз дә, тәдгигатчыларымыз да ушаг әдәбијјатынын проблемләринин нәдән ибарәт олдуғуну, демәк олар ки, билирик, лакин бу проблемләрин һәллинә вәтәндашлыг дујғусу илә кириширимми?! Мүсбәт чаваб вермәк чәтиндир. Халгын талеји, кәләчәји барәдә јазычы нараһатлығы бугүнкү ушағын талејинә, кәләчәјинә мүнасибәтдән башлајыр, — халгын сабаһыны дүшүнмәк исә борчумуздур.

Сөһбәти һазырлады: НИЗАМИ